

Тетяна Слінко

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8411-9655>
t.m.slinko@gmail.com

УДК 342.727

ГАРАНТУВАННЯ СВОБОДИ СЛОВА ЯК ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

АНОТАЦІЯ. Свобода слова (свобода вираження поглядів – згідно зі ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) є однією з передумов формування й існування демократичного суспільства, вона належить до загальнолюдських “цінностей першорядного значення”, бо дозволяє не тільки вільно висловлювати власні погляди, а й розкрити потенціал особистості. Крім того, вона вважається (і це не випадково й виправдано) одним із головних і безумовних досягнень політичної реформи, що проводиться в Україні. Гарантування свободи, зокрема і слова, яка за політичним змістом має вищу природню нормативність, є, з одного боку, найважливішим надбанням органічної конституції, а з другого – головною функцією конституції як правового джерела, що відображає інтереси громадянського суспільства і відповідає їм.

Увагу акцентовано на тому, що існує багато видів і способів надання та закріплення у сучасних конституціях правових гарантій свободи. Однак основними прийнято вважати такі: проголошення свободи як мети держави чи вищої соціальної цінності; закріплення її як правової категорії; утвердження як принципу конституційного ладу; передбачення процесуальних інструментів захисту й охорони свободи та ін. З огляду на сказане, можемо констатувати, що саме завдяки гарантуванню державою свободи слова стають можливими безперешкодне її здійснення, охорона від можливих протиправних посягань і захист від незаконних порушень. Водночас реальна свобода слова сприяє формуванню демократичного громадянського суспільства, створює умови для його збереження й зміцнення. Отже, слід пам'ятати, що недостатньо лише декларування права на свободу думки й слова, важливе також встановлення певних гарантій їхньої реалізації, тобто закріплення певних умов і засобів, що забезпечують існування свободи слова й інформації в демократичному суспільстві.

Метою статті є аналіз різних наукових підходів до змісту правових гарантій, доведення обґрунтованості розуміння конституційних гарантій свободи слова як основоположного принципу життєдіяльності українського суспільства, заснованого на безперечному визнанні демократії, прав і свобод людини й громадянина.

© Тетяна Слінко, 2018

Встановлено, що в Україні робляться спроби знайти законодавче й практичне вирішення проблем, пов'язаних із гарантуванням таких прав людини і громадянина, як право на: вільне вираження своїх думок і переконань, свободу слова, свободу інформації. Позитивні зміни, які відбулися у суспільній свідомості громадян, свідчать про те, що гарантована законом свобода слова культивує самостійне громадянське мислення й почуття соціальної відповідальності в окремого індивіда.

Автором зроблено висновок про те, що громадяни України починають не тільки сприймати невід'ємне право людини на свободу слова як вищу соціальну цінність, а й усвідомлювати, що активна й свідома участь у суспільно-політичному житті можлива лише там, де право громадянина на вільне вираження своїх думок і переконань гарантовані законом.

Ключові слова: конституція; конституціоналізм; гарантування свободи слова; свобода вираження; конституційні гарантії; політичний та ідеологічний плюралізм.

Сьогодні неварто когось переконувати в тому, що свобода слова є однією з основ демократичного суспільства, загальнолюдською цінністю, немає людини, яка заперечувала б це. Завдяки визнанню і закріпленню її в конституціях особистість має змогу не тільки вільно висловлювати власні погляди, а й розкрити свій потенціал. Характерно те, що вона визнається одним із головних і безумовних досягнень політичної реформи, що проводиться в Україні¹.

Однак слід сказати, що сучасне розуміння права на свободу слова (відповідно до ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) – свободу вираження поглядів) ґрунтується на тому, що воно визнається фундаментом демократії й одночасно передумовою реалізації інших прав і свобод, таких як право на свободу мирних зібрань, свободу совісті й віросповідання, право на свободу об'єднання, свободу творчості, виборчих прав. З огляду на це всіма визнано, що демократія не може існувати без свободи слова, вільного обміну думками, поширення ідей, дискусії, без права на отримання інформації. Як справедливо зазначив Т. Джефферсон: 'Якщо який-небудь народ сподівається, що може залишатися неосвіченим і бути вільним, він бажає неможливого, того, чого ніколи не було і не буде'. Отже, серед інших право на свободу вираження поглядів має виключне значення. Це загальне положення є безспірним².

Беручи до уваги реалії сьогодення і враховуючи значущість свободи слова в демократичному суспільстві, можемо говорити про своєчасність, актуальність цієї статті, а також про перспективність подальшого дослідження окреслених у ній проблем.

¹ Тетяна Слінько, 'Конституційно-правові гарантії свободи слова' (2014) 9 Наше право 11.

² Й. Фролайн, *Свобода вираження свого мнения в Конвенции о защите прав человека* (Монитор/Инф 1997).

Беручись за розкриття теми, зазначимо: незважаючи на значну кількість публікацій, у яких вивчалися різні аспекти права на свободу слова і конституційно-правові гарантії його реалізації, комплексної наукової розробки проблеми гарантування свободи слова в сучасних умовах не існує. Так, деякі складові цього права ставали предметом дослідження таких українських учених, як І. Арістова, Ю. Барабаш, В. Гавловський, М. Демкова, Р. Калюжний, В. Колісник, А. Колодій, А. Марущак, О. Нестеренко, А. Олійник, П. Рабінович, В. Речицький, В. Серьогін, О. Скрипнюк, В. Середюк, С. Шевчук, М. Швець, В. Цимбалюк та ін. Ми ж у цій статті спробуємо сфокусуватися на гарантуванні свободи слова як елементі сучасного конституціоналізму, що має особливе практичне значення для України.

Метою дослідження є аналіз різних наукових підходів до змісту правових гарантій, доведення обґрунтованості трактування конституційних гарантій свободи слова як основоположного принципу життєдіяльності українського суспільства, заснованого на безперечному визнанні демократії, прав і свобод людини й громадянина.

Становлення конституціоналізму розглядається як важлива віха світового демократичного державно-правового розвитку. Конституційно оформлений устрій суспільства і держави нерозривно пов'язаний із такими категоріями, як демократія, народовладдя, свобода і права людини, панування права (*Rule of Law*), правова держава (*der Rechtsstaat*), 'держава загального благоденства' (*Welfare State*), соціальна держава тощо³. Таке твердження повною мірою узгоджується із сучасним трактуванням поняття "конституціоналізм" як системи знань про фундаментальні цінності демократичного устрою суспільства і правової держави. Спираючись на це, можемо сказати, що базовим елементом цього поняття є вчення про сутність конституції та її функціональне призначення у процесі регулювання суспільних і державних відносин. Оскільки сутність органічного конституціоналізму науковці розкривають через категорії "свобода", "ринок" і "демократія", то вбачається за доцільне у цьому контексті додати, що саме свобода становить вищий ідеал органічного конституціоналізму, передбачає і спирається на демократію, але не є її продуктом. Підтверджують цю тезу міркування про значущість свободи слова для стабільності демократії і забезпечення прав меншості в умовах правління більшості американського правознавця Н. Дорсена. Він зазначає, що 'майже універсальний примат свободи слова спирається на декілька найважливіших цінностей', а сама свобода слова має значення

³ Н. Витрук, 'Конституціоналізм: реальний или имитационный?' в Страшун Б и Алебастров И (ред), *Конституціоналізм: ідеал и/или реальність: збірник матеріалів дискусії на круглому столі 4 лютого 2011 року* (Інститут права і публічної політики 2012) 29, 30.

для самоврядування у функціонуючій демократії, її корисність – у з'ясуванні правди і використанні її при виявленні порушень закону владою, а у такий спосіб – у їхній забороні, здатності допускати особисте самовираження людей, які сприймають ідеї, особливо непопулярні, не відчуваючи при цьому страху перед репресіями⁴. Трохи розширюють наведене твердження, що містяться у класичних джерелах: демократія наявна там, де всі громадяни мають досить широкі (що забезпечують похідність державної влади від народу та її залежність від народного волевиявлення) і формально рівні права на участь у реалізації публічно-владних повноважень (право обирати й бути обраним, право на доступ до державної служби, участь у референдумі тощо), а також особисті свободи, як-от слова, преси, зборів, об'єднань тощо, які дають змогу впливати на їхнє здійснення⁵. Зокрема, Дж. Міль писав:

Невільним є те суспільство, яка б не була форма правління, в якому індивідуум не має свободи думки і слова, свободи жити як бажає, свободи асоціацій, – і тільки те суспільство вільне, в якому всі ці види індивідуальної свободи існують абсолютно і однаково для всіх членів. Тільки така свобода і заслуговує назви свободи, коли ми можемо абсолютно вільно намагатися досягти того, що вважаємо для себе благом, і намагатися тими шляхами, які визнаємо за кращі, – з тим тільки обмеженням, щоб наші дії не обмежували інших людей в їх благах або не перешкождали іншим людям в намаганні його досягти⁶.

Будь-яка органічна конституція – це гарант свободи індивіда й громадянського суспільства. Подібне бачення основного закону є типовим для сучасного розуміння конституціоналізму, який справедливо отожднюється на Заході з верховенством права. Свобода в політичному сенсі має вищу природну нормативність, з огляду на це гарантування свободи становить основну функцію конституції як правового джерела, що відображає інтереси громадянського суспільства. На думку В. Речицького, органічна конституція й свобода нерозривно пов'язані з самого початку. Гарантуючи свободу, конституція забезпечує автономний від держави стан індивіда і соціуму загалом⁷. На переконання Ф. Хайєка, для конституції існує лише одна альтернатива: або вільний парламент, або вільний народ. Саме тому вона захищає свободу індивіда і грома-

⁴ Н Дорсен, 'Природа и пределы гражданских свобод в США' в Гросс Б и другие (ред), *Права человека накануне XXI века* (Прогресс 1994) 275.

⁵ Н Варламова, 'Конституционализм: вариативность понятия' в Стрешин Б и Алебастрова И (ред), *Конституционализм: идеал и/или реальность: сборник материалов дискуссии на круглом столе 4 февраля 2011 года* (Институт права и публичной политики 2012) 17.

⁶ Дж Міль, *Про свободу: есе* (пер, Видавництво Соломії Павличко "Основи" 2001).

⁷ Владимир Речицкий, *Конституционализм. Украинский опыт* (Фолио 1998) 57.

дяньського суспільства загалом, зокрема й від сваволі більшості у парламенті⁸.

Заслугує на увагу чітке формулювання суті фундаментальних принципів свободи вираження поглядів і переконань, надане загальноновизнаним лідером англійських поборників свободи слова Т. Ерскіном. Основна правова гарантія, на його думку, полягає у тому, що кожна людина має право вільно публікувати 'усе, що її розум або совість, як би вони не помилялися, сприймають як істину'⁹.

У контексті сказаного варто додати, що сучасні конституції містять досить різні правові гарантії свободи, проте основними прийнято вважати: проголошення свободи як мети держави чи вищої соціальної цінності; закріплення свободи як правової категорії; встановлення переліків суб'єктивних прав і свобод; скасування "патерналістських" соціально-економічних прав; утвердження свободи як принципу конституційного ладу; передбачення процесуальних інструментів захисту й охорони свободи¹⁰. Вбачається, що гарантування свободи в найкращих конституційних актах відповідає ідеї Д. Ролза про те, що громадянське суспільство не є політичною асоціацією, саме тому згідно з їх приписами суспільство – це відкритий політичний інститут, який створює максимально широкі можливості для реалізації не так колективних, як індивідуальних життєвих проектів і стратегій¹¹. Отже, закріплення в основному законі свободи як мети держави і суспільства відповідає класичній вимозі, щоб предметом конституційного захисту ставали цінності, які є однаково справедливими для всіх громадян, незалежно від їх місця і ролі в суспільстві.

Як уже наголошувалося, саме система гарантій дає уявлення про ставлення до свободи думки й слова, бо завдяки їй можливі їх безперешкодна реалізація, охорона від імовірних протиправних посягань і захист від незаконних порушень. Проте недостатньо лише задекларувати права на свободу думки й слова, важливо створити певні умови і визначити засоби, за допомогою яких стає реальністю існування свободи слова й інформації, а це можливо лише в демократичному суспільстві. Таким чином, без відповідних гарантій проголошені в Конституції та законах України права і свободи стають "порожнім звуком"¹². Такої думки дотримується більшість науковців, вони визначають гарантії як систему або

⁸ Friedrich A Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, v 3: The Political Order of a Free People (University of Chicago Press 1979) 111.

⁹ L. Levy, *Freedom of Speech and Press in Early American History: Legacy or Suppression* (1963) 256.

¹⁰ Всеволод Речицкий, *Политический предмет конституции: монография* (Дух і літера 2012) 349-350.

¹¹ John Rawls, *Political Liberalism* (Columbia University Press 1993) 42.

¹² В. Пашицький, 'Правові гарантії конституційних прав і свобод військовослужбовців' (2006) 5 *Право України* 61.

сукупність засобів і способів, правових норм, які забезпечують реалізацію прав і свобод людини та громадянина¹³. На переконання науковців, ефективність цієї системи залежить від різних чинників, основними серед яких є: а) наявність Основного Закону, дію якого не може бути припинено довільно; б) визнання державної влади похідною від влади народу і Конституції України; в) закріплення на конституційному рівні основних прав і свобод людини та громадянина, а також засобів й умов їх реалізації; г) існування незалежної судової влади; г) можливість захисту своїх прав через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини і в міжнародних правозахисних організаціях¹⁴.

Для повноти розгляду питання і розуміння стану справ із гарантуванням свободи слова зупинимось ще й на тому, що передбачення гарантій є типовим для старих і нових конституцій США (1787 р.), Швейцарії (1874 р., 1999 р.), Іспанії (1978 р.), Японії (1947 р.), Македонії (1991 р.), Болгарії (1991 р.), Словаччини (1992 р.), Франції (1946 р.), Польщі (1997 р.). Крім того, за конституціями посттоталітарних країн свобода визнається вищою соціальною цінністю. Зокрема, положення про це міститься у конституціях Хорватії (1990 р.), Узбекистану (1992 р.), Туркменістану (1992 р.), Казахстану (1993 р.), Росії (1993), Киргизстану (1993 р.), Бразилії (1998 р.) та ін.

Проте гарантування свободи слова у зазначених вище конституційних актах відстає від рівня захисту громадянської свободи, наприклад, у США. Це легко пояснити тим, що в американській конституційній доктрині і загалом у країні свобода слова цінується дуже високо (з огляду на специфіку й історичне минуле), а закони, які захищають свободу слова, інформації і преси, ухвалюються на основі Першої поправки до Конституції США. Дотримуючись приписів (конституційної норми), Конгрес не повинен втручатися у сферу реалізації індивідуального права на вільне вираження власної думки, а також не буде видавати ніяких законів, що обмежують фундаментальні свободи громадян (зокрема й свободу слова, совісті, преси та право петицій).

Характерно, що гарантування свободи слова в Україні починається зі згадування у Преамбулі Конституції про те, що Основний Закон України був прийнятий для забезпечення прав і свобод людини. На жаль, незважаючи на рекомендацію Міжнародного форуму в Гуті, "Синегоре" (11–13 січня 1996 р.), категорія "свобода" не була включена в офіційний проект Конституції України як одна з вищих соціальних цінностей¹⁵.

¹³ Слінько (н 1) 12.

¹⁴ А Колодій та А Олійник, *Права людини і громадянина в Україні: навчальний посібник* (Юрінком Інтер 2004) 223.

¹⁵ Речицкий (н 10) 355.

Щоправда, ст. 3 Конституції України фіксує, що права й свободи людини, а також їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Цьому є логічне пояснення. Як показує вивчення конституційних аспектів свободи слова в Радянській Україні, дійсна свобода слова й думки була в той період просто неможлива. Необхідно також додати й те, що український конституціоналізм радянської доби не був самостійним правовим явищем. Шлях до визнання й конституційного закріплення права на свободу думки і свободу слова був тривалим, а розпочався із відмови від недемократичного режиму. На думку українського політолога В. Кулика:

Основоположною ознакою медійної системи незалежної України є пострадянськість, тобто радикальна зміна суспільної ролі в порівнянні з радянськими часами й одночасне збереження багатьох радянських рис у самих медіа і їх суспільному контексті¹⁶.

Що стосується досвіду, накопиченого за часи розвитку України у період незалежності, то його аналіз, на наше переконання, підтвердив необхідність закріплення надійних правових гарантій демократії, серед яких важливе місце, безперечно, посідають свобода думки й слова, свобода інформації у всьому різноманітті її проявів. Проведення в Україні демократичних реформ, глибокі економічні й політичні перетворення в суспільстві безпосередньо пов'язані з виробленням і практичною реалізацією принципово нових для нас підходів до прав людини¹⁷.

Проголошене Конституцією України (ст. 15)¹⁸ положення про те, що суспільне життя в Україні існує на засадах політичної й ідеологічної багатоманітності, є одним із базових принципів української держави, яка, безперечно, визнає примат демократії, прав і свобод людини та громадянина, а дотримання принципів ідеологічного й політичного плюралізму в суспільстві є важливою гарантією свободи думки і слова. Крім того, важливість і значущість наведеної норми підтверджена в рішенні Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 13 грудня 2001 р. № 18-рп/2001 (справа про молодіжні організації), у якому сформульована правова позиція, згідно з якою:

¹⁶ В Кулик, *Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки* (Критика 2010) 177.

¹⁷ Т Слінько та А Кушниренко, 'Свобода слова в умовах народовластия' в Н Витрук и Ю Барабаш и Л Нудненко (ред колл), *Конституционно-правовые основы народовластия в России и в Украине: сборник научных трудов* (Право 2012).

¹⁸ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

...принцип багатоманітності суспільного життя є відправним у визначенні засад реалізації цього конституційного права і встановлення інститутів громадянського суспільства, складовою якого є різні об'єднання громадян, що представляють певні ідеологічні та інші погляди, інтереси різних соціальних груп та індивідів¹⁹.

У контексті сказаного варто зауважити, що світова спільнота нині розуміє, що свобода думки й слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань необхідні людям, так само як і свобода публічних дискусій із проблем, які є значущими, крім того, вона є формою існування демократичного толерантного суспільства. Таке суспільство виходить із того, що ніяка думка не може й не повинна втрачати права бути почутою чи висловленою. Ідеологічна багатоманітність означає вільне існування в суспільстві різних політичних та інших поглядів, шкіл, ідей, а також можливість без перешкод пропагувати їх за допомогою засобів масової інформації, а також привселюдно захищати їх.

Крім того, саме свобода думки і слова, свобода інформації гарантує створення в суспільстві клімату ідеологічного плюралізму й конкуренції інформаційних джерел. Принцип ідеологічного плюралізму означає заборону на встановлення державою обов'язкової ідеології, тобто табу на закріплення у законі системи загальнообов'язкових поглядів чи норм, які під страхом переслідування й покарання громадяни будуть поділяти, вивчати й пропагувати. Наприклад, у сучасній Україні сповідаються прихильність до демократичного шляху розвитку, дотримання основних прав і свобод людини, необхідність верховенства права, республіканської форми правління та ін.

Закріплення в Конституції України принципу політичної й ідеологічної багатоманітності, по суті, свідчить про те, що "українська демократія буде конституційною зброєю", яка захищатиме її від зазіхань, що має місце в будь-яких суспільствах, які тільки намагаються розпрощатися з тоталітарним минулим. Про це, зокрема, свідчить редакція статті розділу I Конституції, присвячена принципу багатопартійності, яка майже не зазнала змін при остаточному прийнятті²⁰. Ідеологічна багатоманітність є закономірним наслідком таких конституційних прав і свобод людини і громадянина, як свобода думки і свобода слова, свобода совісті (віросповідання) та ін. Ідеологічна спрямованість діяльності української дер-

¹⁹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзацу четвертого статті 2, частини другої статті 6, частин першої, другої статті 10 Закону України "Про молодіжні та дитячі громадські організації" (справа про молодіжні організації) від 13 грудня 2001 № 18-рп/2001. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-01> (дата звернення: 02.03.2018).

²⁰ Ю Барабаш (ред), *Демократія як конституційна ідеологія: український варіант. Демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України: монографія* (Право 2013) 14.

жави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність, впливає також із положень ст. 3 Конституції України, згідно з якою життя людини не тільки є благом для неї, а й однією з найвищих соціальних цінностей і для українського суспільства. Отже, закріплення принципу ідеологічного плюралізму в розділі I Основного Закону є гарантією того, що ніхто не буде зазнавати, як це було за радянських часів, переслідування за свої переконання, а положення цієї статті необхідно співвідносити зі статтями 34, 35, а також зі ст. 54 Конституції України, які гарантують громадянські свободи. Водночас вказані конституційні норми сформульовані так само, як і норми міжнародного права, і відповідають загальноновизнаним стандартам, а саме приписам: Загальної декларації прав людини (далі – Декларація), Конвенції, Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, а також Заключному акту Наради з питань безпеки й співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ) у серпні 1975 р. у Гельсінкі та інших документів ОБСЄ. Так, у ст. 19 Декларації вказано, що кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення. Згідно з документом це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та шукати, одержувати і поширювати інформацію й ідеї за допомогою будь-яких засобів незалежно від кордонів. Крім того, цей комплекс прав узгоджується і з приписами Конвенції (ст. 10) та Протоколів № 2, 3, 8 і 11 до неї, підписаними від імені України. У 2000 р. після ухвалення Хартії засадничих прав Європейського Союзу (далі – ЄС) свобода слова для його членів набуває юридичного статусу, що, зокрема, відображено у ст. 11, а ст. 13 гарантує захист від обмежень свободи слова у сфері літератури, мистецтва й науки.

Важливою складовою гарантії свободи слова є правотворчість Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) – головного міжнародного контролера з цих питань, загальноновизнаного “творця” стандартів судочинства. Практика ЄСПЛ (справи “Санті Таймз проти Великої Британії” (1979 р.), “Лінгенс проти Австрії” (1986 р.), “Гудвін проти Великої Британії” (1996 р.), “Обершлік проти Австрії” (1997 р.), “Фрессоз і Руар проти Франції” (1999 р.), “Ромен і Шміт проти Люксембургу” (2003 р.), “Бусуїк проти Молдови” (2004 р.), “Українська медіагрупа проти України” (2005 р.), “Газета ‘Україна-Центр’ проти України” (2010 р.) та ін.) свідчить, що він є послідовним у захисті свободи слова і свободи вираження, права на вільне отримання й поширення інформації. Крім того, ЄСПЛ встановив жорсткі критерії оцінки обґрунтованості обмежень свободи вираження поглядів, внаслідок чого свобода слова отримала явну перевагу над її обмеженнями. У цьому контексті наголосимо, що в нашій країні відповідно до Закону України “Про виконання рішень та застосування

практики Європейського суду з прав людини” встановлено обов’язок держави виконувати рішення ЄСПЛ у справах проти України; усунення причин порушення Україною Конвенції і протоколів до неї, впровадження в українське судочинство й адміністративну практику європейських стандартів прав людини²¹.

Навівши міжнародні норми, розглянемо вітчизняне законодавство. Так, відповідно до ст. 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки й слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ч. 1), свободу інформації (ч. 2)²². Розглянемо детальніше зазначені конституційні основи свободи думки й слова, свободи інформації. Відповідно до ч. 1 ст. 34 Конституції України право на свободу думки й слова належить до групи громадянських прав і свобод людини та громадянина й передбачає надання кожному можливостей на вільне вираження своїх поглядів і переконань²³. У частині 2 ст. 34 Конституції України вперше у вітчизняній конституційно-правовій практиці закріплене право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Цей комплекс прав утворює основу правового інституту свободи інформації. Ці права можуть реалізовуватися окремо, але без правових гарантій здійснення одного з них (невідповідному обмеженні), інші права, які входять до цього комплексу прав, будуть неможливі взагалі.

Водночас у ч. 3 ст. 34 Конституції України є застереження щодо реалізації цих прав, якщо це стосується інтересів національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням або злочинам, охорони здоров’я населення, захисту репутації або прав інших людей, запобігання розголошенню інформації, отриманої конфіденційно, або підтримки авторитету й неупередженості правосуддя. Слід вказати, що згідно з ч. 2 ст. 64 Конституції ці обмеження можуть бути доповнені ще й тими, які встановлюються в умовах воєнного або надзвичайного стану²⁴. Зокрема, Конституція України 1996 р., написана за східноєвропейськими зразками, містить тринадцять, а з урахуванням воєнного й надзвичайного стану – п’ятнадцять, обмежень фундаментальної свободи слова. На нашу думку, питання обмеження свободи слова, свободи інформації в Україні вирішено відповідно до європейської доктрини свободи слова, яка допускає випадки, коли ця

²¹ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 02.03.2018).

²² Конституція України (н 18).

²³ Олександр Скрипнюк, ‘Свобода думки і слова: конституційно-правові гарантії в Україні’ (2011) 3 Юридична Україна 28.

²⁴ Конституція України (н 18).

свобода може бути обмежена, тобто за прикладом Конвенції і Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Аналізуючи норми Конституції та чинного законодавства у сфері інформаційних відносин, слід зазначити, що обмеження мають: а) бути пропорційними загрозам, які виникають для прав і свобод, що охороняються законом, тобто інші права і свободи, реалізація яких не пов'язана нерозривно з обмежувачими діями, не повинні обмежуватися; б) відповідати демократичним принципам нашої держави; в) бути сформульовані достатньо чітко, що дасть змогу однозначно встановити і зрозуміти їхній зміст, прогнозувати юридичні наслідки, до яких може призвести порушення обмеження, і узгодити свої дії; г) не суперечити міжнародним договорам України.

Проте нерідко в законодавстві посттоталітарних країн такі поняття, як “інтереси суспільства”, “захист прав і свободи інших людей”, “соціальна спрямованість економіки”, “школа суспільству”, “мотиви суспільної необхідності”, “інтереси національної безпеки”, “інформаційний суверенітет”, “інформаційна безпека”, “об'єктивна істина” та інші використовуються для того, щоб прямо або опосередковано пригнічувати евристичні здібності індивіда²⁵.

Вбачається за доцільне зупинитися на конституційній забороні цензури (ч. 3 ст. 15)²⁶, яка є важливою гарантією свободи слова. Передусім зазначимо, що для гарантування свободи слова скасування цензури недостатньо, необхідна вільна реалізація всіх громадянських і соціальних прав та свобод. Означене не втратило своєї актуальності для пострадянських країн. На думку В. Речицького:

...хоч у більшості посттоталітарних країн цензури формально не існує, спроби держави контролювати інформаційні потоки залишаються достатньо поширеними. Не викликає сумніву і та обставина, що для генерування нових ідей потоки офіційної і неофіційної інформації повинні бути максимально відкритими і прозорими. І створення юридичних гарантій інтелектуальної свободи повинно стати нашим першочерговим завданням²⁷.

З огляду на сказане додамо, що доступ до інформації, яку бажає отримати громадянин, становить окрему проблему. Так, одним із факторів, що ускладнює доступ до інформації, є неправомірне віднесення інформації про діяльність органів державної влади й органів місцевого самоврядування до службової інформації. Водночас ознайомлення з переліком службової інформації, затвердженим центральними органами

²⁵ Всеволод Речицкий, *Символическая реальность и право: монография* (ВНТЛ-Класика 2007) 30.

²⁶ Конституція України (н 18).

²⁷ Речицкий (н 25) 28, 39, 40.

виконавчої влади, а також КСУ дає змогу стверджувати, що він не відповідає вимогам ч. 2 ст. 6 та ст. 9 Закону України “Про доступ до публічної інформації” (далі – Закон)²⁸. Для прикладу, КСУ до переліку службової інформації відніс: конституційні подання і звернення, науково-експертні висновки. Такий підхід не відповідає ст. 9 Закону, оскільки подання і звернення, науково-експертні висновки взагалі не можуть належати до категорії “службова інформація”, а також є порушенням ч. 7 ст. 6 цього Закону і міжнародних стандартів, оскільки доступ повинен обмежуватися щодо інформації, а не до документа загалом²⁹. На думку фахівців у сфері доступу до інформації, віднесення цієї інформації до службової суперечить парадигмі відкритості й додатково є сигналом для інших органів влади щодо необов’язковості виконання положень Закону.

Крім того, віднесення подань і звернень до службової інформації не узгоджується з практикою ЄСПЛ, зокрема, із рішенням у справі “Угорське об’єднання громадських свобод проти Угорщини”, у якій ішлося про відмову Конституційним Судом Угорщини в наданні конституційного подання на інформаційний запит. У цій важливій справі щодо посилення позицій доступу до інформації у межах ст. 10 Конвенції ЄСПЛ зауважив, що якби громадські діячі могли піддавати цензурі пресу і народні обговорення заради своїх особистих прав, аргументуючи, що думки, висловлені ними щодо суспільних проблем, стосуються їх особистості, а тому являють собою приватну конфіденційну інформацію і не можуть бути розголошені без дозволу, формують невідворотній негативний вплив на свободу самовираження у політичній сфері.

Характерно, що розглянуті права і гарантії їхньої реалізації закріплюються також законами України “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні”³⁰ і “Про інформацію”³¹. Зокрема, визнається, що важливою гарантією свободи слова є заборона цензури (ст. 15 Конституції України; ст. 2 Закону України “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні”, ст. 24 Закону України “Про інформацію”, ст. 5 Закону України “Про телебачення і радіомовлення”³²). Крім того, знайшли законодавче закріплення такі принципи інформаційних відносин, як: га-

²⁸ Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення: 02.03.2018).

²⁹ Рішення Конституційного Суду від 20 січня 2012 р. № 2-рп/2012 у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частини першої, другої статті 32, частини другої, третьої статті 34 Конституції України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12> (дата звернення: 02.03.2018).

³⁰ Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16 листопада 1992 р. № 2782-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2782-12> (дата звернення: 02.03.2018).

³¹ Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 02.03.2018).

³² Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21 грудня 1993 р. № 3759-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3759-12> (дата звернення: 02.03.2018).

рантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання й захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте й сімейне життя (ст. 2 Закону України “Про інформацію”)³³; неможливість притягнення до відповідальності за висловлення оціночних суджень; оціночні судження не підлягають спростуванню й доведенню їх правдивості (ст. 30 Закону України “Про інформацію”)³⁴; державне гарантування вільного і відкритого обговорення суспільно важливих проблем із застосуванням телебачення і радіомовлення (ст. 4 Закону України “Про телебачення і радіомовлення”)³⁵ та ін.

Враховуючи наведене, можемо констатувати, що ситуація зі свободою слова в Україні, порівняно з попередніми роками, дещо покращилася. Так, у світовому рейтингу свободи слова станом на 2017 р. наша держава піднялася на п'ять позицій. За даними рейтингу Міжнародної організації “Репортери без кордонів”, оприлюдненому на сайті міжнародної журналістської організації³⁶, Україна посіла 102-ге місце зі 180-ти після таких країн, як Монголія, Сьєрра-Леоне, Кенія, Мадагаскар, Киргизія. Показники організація розраховує на основі низки параметрів, зокрема, різноманітності медіа та їх незалежності, умов роботи журналістів і самоцензури, правового захисту й інституційної прозорості. Як пояснила речниця “Репортерів без кордонів” У. Груска, покращення позицій України пояснюється, крім іншого, зменшенням насильства проти журналістів. Водночас у низці демократичних країн, зокрема в США, свобода преси звужилася. Штати втратили дві позиції й опинилися на 43-му місці. Причиною цього назвали збільшення кількості розслідувань проти журналістів-розслідувачів і затримання представників засобів масової інформації (далі – ЗМІ) під час висвітлення акцій протесту. Польща за рік втратила сім позицій і зайняла 54-й рядок через посилення контролю влади за громадським мовником. Погіршилася ситуація і у Великій Британії (40-ве місце), Нідерландах (5-те) і Канаді (22-ге). Росія залишилася на 148-му місці через придушення опозиційних ЗМІ. Найвільніші ЗМІ в Норвегії і Швеції. Вони покращили свої результати завдяки ліберальному доступу до публічної інформації й законодавства, яке захищає джерела журналістів. На останньому місці – Китай.

У щорічному рейтингу “*Freedom of the Press*” міжнародної організації “*Freedom House*” (що аналізує ступінь свободи слова і ЗМІ у світі),

³³ Про інформацію (н 31).

³⁴ Там само.

³⁵ Про телебачення і радіомовлення (н 32).

³⁶ Rangliste der Pressefreiheit 2017 (*Reporter ohne Grenzen*, 2017) <<https://www.reporter-ohne-grenzen.de/fileadmin/Redaktion/Presse/Downloads/Vorab/Liste.pdf>> accessed 2 March 2018.

який опублікований на її сайті, зазначено, що Україна прогресує і посіла 113 місце, отримала статус “частково вільна” (за рейтингом 53)³⁷. Що правда, у рейтингу “Freedom on the Net” зазначено, що в Україні спостерігається погіршення рівня свободи інтернету з огляду на запровадження безпрецедентної цензури щодо російських інтернет-ресурсів і вбивство провідного незалежного журналіста П. Шеремета³⁸. Дані щорічного дослідження Інституту масової інформації “Барометр свободи слова” свідчать, що в 2017 р. в Україні було зафіксовано 293 порушення свободи слова (станом на 28 грудня 2017 р.)³⁹. До трійки категорій-лідерів за кількістю порушень увійшли: перешкоджання законній журналістській діяльності, обмеження доступу до публічної інформації та погрози і залякування журналістів. Лідером за кількістю порушень у 2017 р. стала категорія “перешкоджання законній професійній діяльності журналістів” – 88 випадків. Водночас кількість перешкоджань у 2017 р. дещо зменшилася, порівняно з попередніми роками (у 2016 р. – 108 випадків, у 2015 р. – 100, у 2014 р. – 150, у 2013 р. – 130). Найбільше журналістам перешкоджали приватні особи, місцева влада й правоохоронці. Друге місце посіла категорія обмеження доступу до публічної інформації – 40 випадків (у 2016 р. – 30, у 2015 р. – 33, у 2014 р. – 14, у 2013 р. – 13 випадків). Зокрема, журналістам обмежували доступ до публічної інформації органи місцевої влади. Третє місце посіли погрози – 37 випадків (у 2016 р. – 43, у 2015 р. – 36, у 2014 р. – 98, у 2013 р. – 35). Погрожували журналістам переважно приватні особи, місцева влада й правоохоронці. За кількістю порушень на четвертому місці опинилися напади і побиття журналістів – 29 випадків. Кількість нападів на журналістів майже не змінилася порівняно з попереднім роком (у 2016 р. було зафіксовано 30 нападів, у 2015 р. – 58, у 2014 р. – 286). П’яте місце за кількістю порушень посіли кібератаки – 15 випадків (у 2016 р. – 11, у 2015 р. – 17). Крім того, негативною тенденцією є збільшення кількості випадків пошкодження майна журналістів: із початку року зафіксовано 13 випадків⁴⁰.

Висновки. Викладене дає підстави зробити такі висновки. По-перше, Україна перебуває на початковій стадії засвоєння парадигми органічного конституціоналізму, однією з базових цінностей якого є право на свободу слова, що може бути реалізована тільки в умовах демократичного

³⁷ Freedom on the Net 2017. Ukraine Country Profile (*Freedom House*, 2017) <<https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2017/ukraine>> accessed 2 March 2018.

³⁸ Freedom on the Net 2017. Ukraine (*Freedom House*, 2017) <https://freedomhouse.org/sites/default/files/FOTN%202017_Ukraine.pdf> accessed 2 March 2018.

³⁹ Барометр свободи слова за грудень 2017 року (оновлено) (*Інститут масової інформації*, 28 Грудень 2017) <<http://imi.org.ua/monitorings/barometr-svobody-slova-za-hruden-2017-roku/>> дата звернення 2 Березень 2018.

⁴⁰ Там само.

режиму, зацікавленого у прояві різноманіття думок і за якого є неприйнятними необґрунтовані її обмеження.

По-друге, основними видами конституційних гарантій свободи в сучасних конституціях прийнято вважати: проголошення свободи як мети держави; проголошення свободи як вищої соціальної цінності; закріплення свободи як правової категорії; закріплення переліків суб'єктивних прав і свобод; скасування “патерналістських” соціально-економічних прав; утвердження свободи як принципу конституційного ладу; закріплення процесуальних інструментів захисту й охорони свободи.

По-третє, якщо Україна прагне органічного конституціоналізму, то треба посилити гарантії свободи слова шляхом приведення їх у відповідність до європейських і світових стандартів. Йдеться про запровадження трискладового тесту, відповідно до якого обмеження свободи самовираження може відбуватися лише на підставі закону й у випадках, коли це відповідає легітимній меті та є необхідним у демократичному суспільстві. Також відсутня конституційна норма права на доступ до офіційних документів (публічної інформації), а також не передбачається на конституційному рівні положення про те, що закріплені Основним Законом обмеження свободи вираження поглядів не можуть бути застосовані у сфері науки, літератури й мистецтва.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141 (in Ukrainian).
2. Pro dostup do publichnoi informatsii [On Access to Public Information]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 13 sichnia 2011 r. № 2939-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (accessed: 02.03.2018) (in Ukrainian).
3. Pro drukovani zasoby masovoi informatsii (presu) v Ukraini [On the Printed Mass Media (the Press) in Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 16 lystopada 1992 № 2782-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2782-12> (accessed: 02.03.2018) (in Ukrainian).
4. Pro informatsiiu [On Information]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 2 zhovtnia 1992 r. № 2657-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (accessed: 02.03.2018) (in Ukrainian).
5. Pro telebachennia i radiomovlennia [On Television and Radio Broadcasting]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 21 hrudnia 1993 r. № 3759-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3759-12> (accessed: 02.03.2018) (in Ukrainian).
6. Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 23 liutoho 2006 r. № 3477-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (accessed: 02.03.2018) (in Ukrainian).

Cases

7. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen abzatsu chetvertoho statti 2, chastyny druhoi statti 6, chastyn pershoi, druhoi statti 10 Zakonu Ukrainy "Pro molodizhni ta dytiachi hromadski orhanizatsii" (sprava pro molodizhni orhanizatsii) [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the Case Following the Constitutional Petition of People's Deputies of Ukraine Concerning the Compliance with the Constitution of Ukraine (Constitutionality) of the Provisions of Paragraph Four of Article 2, Part Two of Article 6, Parts One, Two of Article 10 of the Law of Ukraine "On Youth and Children's Non-Governmental Organizations" (Case of Youth Organizations)] vid 13 hrudnia 2001 № 18-rp/2001. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-01> (accessed: 02.03.2018) (in Ukrainian).
8. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu vid 20 sichnia 2012 r. № 2-rp/2012 u spravi za konstytutsiinym podanniam Zhashkivskoi raionnoi rady Cherkaskoi oblasti shchodo ofitsiinoho tлумachennia polozhen chastyny pershoi, druhoi statti 32, chastyny druhoi, tretoi statti 34 Konstytutsii Ukrainy [Decision of the Constitutional Court Dated January 20, 2012 № 2-рп/2012 in the Case Following the Constitutional Petition of Zhashkiv District Council of Cherkasy Region Concerning the Official Interpretation of the Provisions of Parts One, Two of Article 32, Parts Two, Three of Article 34 of the Constitution of Ukraine]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12> (accessed: 02.03.2018) (in Ukrainian).

Bibliography

Authored books

9. Hayek Friedrich A, *Law, Legislation and Liberty*, v 3: The Political Order of a Free People (University of Chicago Press 1979) (in English).
10. Levy L, *Freedom of Speech and Press in Early American History: Legacy or Suppression* (1963) (in English).
11. Rawls John, *Political Liberalism* (Columbia University Press 1993) (in English).
12. Froyan Y, *Svoboda vyrazheniya svoego mneniya v Konventsii o zashchite prav cheloveka* [Freedom of Expression of Own Opinion in the Convention for the Protection of Human Rights] (Monitor/Inf 1997) (in Russian).
13. Kolodii A ta Oliinyk A, *Prava liudyny i hromadianyna v Ukraini: navchalnyi posibnyk* [Human and Citizen's Rights in Ukraine: Textbook] (Iurinkom Inter 2004) (in Ukrainian).
14. Kulyk V, *Dyskurs ukrainskykh medii: identychnosti, ideolohii, vladni stosunki* [Discourse of Ukrainian Media: Identities, Ideologies, Power Relations] (Krytyka 2010) (in Ukrainian).
15. Rechitskiy Vladimir, *Konstitutsionalizm. Ukrainskiy opyt* [Constitutionalism. Ukrainian Experience] (Folio 1998) (in Russian).
16. Rechitskiy Vsevolod, *Politicheskii predmet konstitutsii: monografiya* [Political Subject Matter of the Constitution: Monograph] (Dukh i litera 2012) (in Russian).
17. Rechitskiy Vsevolod, *Simvolicheskaya real'nost' i pravo: monografiya* [Symbolic Reality and Law: Monograph] (VNTL-Klasika 2007) (in Russian).

Edited and translated books

18. Barabash Yu (red), *Demokratiia yak konstytutsiina ideolohiia: ukrainsky variant. Demokratichni zasady orhanizatsii i funktsionuvannia vyshchyykh orhaniv derzhavnoi vlady Ukrainy: monografiia* [Democracy as Constitutional Ideology: Ukrainian Version. Democratic Foundations of the Organization and Functioning of Ukraine's Supreme Bodies of State Power: Monograph] (Pravo 2013) (in Ukrainian).

19. Dorsen N, 'Priroda i predely grazhdanskikh svobod v SShA' ['The Nature and Limits of Civil Liberties in the United States'] v Gross B i drugie (red), *Prava cheloveka nakanune XXI veka [Human Rights on the Eve of the XXI Century]* (Progress 1994) (in Russian).
20. Mil Dzh, *Pro svobodu: ese [On Freedom: Ese]* (per, Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "Osnovy" 2001) (in Ukrainian).
21. Slin'ko T ta Kushnirenko A, 'Svoboda slova v usloviyakh narodovlastiya' [Freedom of Speech in the Context of the Grass-Roots Democracy] v Vitruk N i Barabash Yu i Nudnenko L (red koll), *Konstitutsionno-pravovye osnovy narodovlastiya v Rossii i v Ukraine: sbornik nauchnykh trudov [Constitutional Law Foundations of the Grass-Roots Democracy in Russia and Ukraine: collection of scientific works]* (Pravo 2012) (in Russian).
22. Varlamova N, 'Konstitutsionalizm: variativnost' ponyatiya' [Constitutionalism: Concept Variability] v Strashun B i Alebastrov I (red), *Konstitutsionalizm: ideal i/ili real'nost': sbornik materialov diskussii na kruglom stole 4 fevralya 2011 goda [Constitutionalism: Ideal and/or Reality: A Compendium of Discussion Materials at the Round Table February 4, 2011]* (Institut prava i publichnoy politiki 2012) (in Russian).
23. Vitruk N, 'Konstitutsionalizm: real'nyy ili imitatsionnyy?' ['Constitutionalism: Real or Imitated?'] v Strashun B i Alebastrov I red, *Konstitutsionalizm: ideal i/ili real'nost': sbornik materialov diskussii na kruglom stole 4 fevralya 2011 goda [Constitutionalism: Ideal and/or Reality: A Compendium of Discussion Materials at the Round Table February 4, 2011]* (Institut prava i publichnoy politiki 2012) (in Russian).

Journal articles

24. Pashynskiy V, 'Pravovi harantii konstytutsiinykh prav i svobod viiskovoslužbovtiv' ['Legal Guarantees of Constitutional Rights and Freedoms of Military Personnel'] (2006) 5 Pravo Ukrainy 61 (in Ukrainian).
25. Slinko Tetiana, 'Konstytutsiino-pravovi harantii svobody slova' ['Guarantees of Freedom of Speech under Constitutional Law'] (2014) 9 Nashe pravo 11 (in Ukrainian).
26. Oleksandr Skrypniuk, 'Svoboda dumky i slova: konstytutsiino-pravovi harantii v Ukraini' ['Freedom of Thought and Speech: Constitutional Law Guarantees in Ukraine'] (2011) 3 Yurydychna Ukraina 28 (in Ukrainian).

Websites

27. Freedom on the Net 2017. Ukraine (*Freedom House*, 2017) <https://freedomhouse.org/sites/default/files/FOTN%202017_Ukraine.pdf> accessed 2 March 2018 (in English).
28. Freedom on the Net 2017. Ukraine Country Profile (*Freedom House*, 2017) <<https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2017/ukraine>> accessed 2 March 2018 (in English).
29. Rangliste der Pressefreiheit 2017 (*Reporter ohne Grenzen*, 2017) <<https://www.reporter-ohne-grenzen.de/fileadmin/Redaktion/Presse/Downloads/Vorab/Liste.pdf>> accessed 2 March 2018 (in English).
30. Barometr svobody slova za hruden 2017 roku (onovleno) [Freedom of Speech Barometer] (*Institut masovoi informatsii*, 28 Hruden 2017) <<http://imi.org.ua/monitorings/barometr-svobody-slova-za-hruden-2017-roku/>> accessed 2 March 2018 (in Ukrainian).

Tetiana Slinko

GUARANTEES OF FREEDOM OF SPEECH
AS AN ELEMENT OF MODERN CONSTITUTIONALISM

ABSTRACT. Freedom of speech (freedom of expression of own views – according to Article 10 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) is one of the essentials upon which democratic society may be formed and may exist; it belongs to the universal “values of paramount importance”, since along with making a person able to freely express own views, it also allows revealing the potential of his/her personality. Besides, it is regarded (and this is not accidental and quite justified) as one of the main and undisputed achievements of the political reform currently underway in Ukraine. Guarantees of freedom, including freedom of speech, being of the highest natural normativity in terms of political content, is the weightiest feature of the organic constitution, on the one part, and on the other part – the main function of the constitution as a legal source which reflects the interests of civil society and is consistent with them.

The article focuses on the fact that there are many types and ways of envisaging and entrenching legal guarantees of freedom in modern constitutions. But among them the following are considered to be the most important: declaration of freedom as a goal of the State or the highest social value; its entrenchment as a legal category; its establishment as a principle of the constitutional system; providing for the procedural instruments to protect and defend freedom, etc. Given the above, it may be asserted that guarantees of freedom of speech by the State ensure its free exercise, protect it against possible unlawful encroachments and defend from illegal infringements. At the same time, real freedom of speech contributes to the establishment of a democratic civil society and creates the conditions for its preservation and enhancement. Thus, it should be kept in mind that simple declaration of the right to freedom of thought and speech is not enough, it is also important to establish certain guarantees for its implementation, that is, to provide for certain terms and means ensuring the existence of freedom of speech and information in a democratic society.

The purpose of the article is to analyze various scientific approaches to the essence of legal guarantees, to prove that it is well-justified to understand the constitutional guarantees of freedom of speech as a fundamental principle of life of Ukrainian society based on the undeniable recognition of democracy, human and citizen's rights and freedoms.

The article demonstrates that in Ukraine attempts are made to find a legislative and practical solution to the issues associated with guarantees of such human and citizen's rights as the right to: freedom of expression of own opinions and beliefs, freedom of speech, and freedom of information. Positive changes which occurred in public consciousness of citizens recently, evidence that freedom of speech guaranteed by law cultivates independent civic thinking of a particular individual and his/her sense of social responsibility.

The author arrives at the conclusion that citizens of Ukraine begin to perceive the inalienable human right to freedom of speech as the highest social value, and along with that they start to realize that proactive and conscious involvement in social and political life is possible only where the right of a citizen to freedom of expression of own opinions and beliefs is guaranteed by law.

KEYWORDS: Constitution; constitutionalism; guarantees of freedom of speech; freedom of expression; constitutional guarantees; political and ideological pluralism.